

ՅԵՂԱՍԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԴՈԿՏ. ՌՈՒԲԻՆԱ ՓԻՐՈՒՄԵԱՆ

4-10 Յոկտեմբեր 1996ին, Դամասկոսի մեջ գումարուեցաւ եկեղեցիներու Դամաշխարհային խորհուրդի Ուղղափառ Կանանց նուիրուած խորհրդաժողովը:

Սոյն միջազգային խորհրդաժողովին, Արամ Ա. Կաթողիկոսի բարձր տնօրինութեամբ, չորսամսեայ պատուիրակութիւն մը ներկայացուց Սեօի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը, որուն անդամներէն մէկն էր դոկտ. Ռուբինա Փիրումեան:

Յեղասպանութեան Գրականութեան մարզէն ներս տիրական անուն ներկայացնող դոկտ. Ռ. Փիրումեան ծնած է Թաւրիզ (Ստրպատական): Գործը, ազգային- հասարակական գործիչ, տը. Պաղտիկ Մինասեանի վաղահաս մահուրէն ետը տեղափոխուած են Թեհրան (Պարսկաստան), ուր Պատանեկան Միութեան շարքերէն արդէն սկսած է իր ազգամուտ գործունէութիւնը: Թեհրանի համալսարանէն իբրեւ ծարտարագէտ վկայուելէ ետը, ամուսնոյն՝ պարսկահայ ծանօթ ազգային՝ Նշան Փիրումեանի հետ կիրարկած է ասպարէզը: Աւելի ուշ, ընտանիքին հետ հաստատուած են Միացեալ Նահանգներ- Լոս Անճելըս, ուր մասնագիտացած է Միջին Արեւելեան Լեզուներու եւ Մշակոյթներու:

1-Դոկտ. Փիրումեան, ծարտարագիտութեամբ սկսած ձեր համալսարանական ուսումը (B. Se.)՝ աւարտած էր Միջին Արեւելեան Լեզուներու եւ Մշակոյթներու մասնագիտութեամբ (P.H.D.): այս պարագային ընտրութիւնը պարագայակա՞ն է, թէ կանխապէս ծրագրած էիք ձեր գիտութիւնն ու վաստակը ի սպաս դնել ի խնդիր Դայ Դատի կենսագործման:

Պ.1-Դայ մշակոյթն ու մանաւանդ հայոց գրականութիւնը միշտ էլ հետաքրքրութեան կենտրոնում են եղել: Փոքր տարիքից սիրել եմ կարդալ ու ընկղմուել մեր հարուստ գրականութեան աշխարհում: Ընայած երբեք ակիբը չեմ ունեցել հայկական վարժարան յաճախելու: Ուսանողական տարիքիս, երբ պիտի համալսարանական մասնագիտութեան ընտրութիւն կատարէի, գրականութեան ճիւղին հետեւել չընտածեցի նոյնիսկ, քանի Թեհրանի համալսարանում հայոց գրականութեան ճիւղ գոյութիւն չուներ. դրանից բացի, թուաբանական առարկաների մէջ բաւական ուժեղ լինելով յաջողել էի ընդունուել Թեհրանի պետական համալսարանի ծարտարագիտական ֆակուլտետում, որը դիրքին չէր: Դամալսարանը աւարտեցի ու աշխատանքի անցայ, միշտ շարունակելով ընթերցանութիւնն ու ինքնագրագիտումն հայոց գրականութեան մէջ: 1979ին ընտանիքով Բալիֆորնիա փոխադրուեցինք, ու ես առիթ ունեցայ ծանօթանալու Լոս Անճելըսի Բալիֆորնիոյ Դամալսարանի Դայագիտական Ամբիոնին: Ծարտարագիտութեան ասպարէզում աշխատելով միատեղ, 1980- սկզբին UCLA արձանագրուեցի ու այնտեղ, առաջին անգամ լինելով սկսեցի պաշտօնական կրթութիւնն հայոց գրականութեան եւ պատմութեան մէջ: 1982ին ստացայ մագիստրոսի աստիճան, 1985ին դոկտորական թեկնածուի եւ 1989ին դոկտորայի աստիճան: Ուրեմն իրականութեան մէջ ծարտարագիտական մասնագիտութիւնն ինձ համար տնտեսական ապահովութեան աղբիւր էր. մինչդէռ Դայ Դատի ու Դայոց Յեղասպանութեան ծանաչման համար տարուող պայքարը արիւնքի մէջ էր եւ պիտի մասնագիտանայի՝ աւելին անելու համար:

րու բնագաւառին մէջ, միաժամանակ ազգային- թեմական կեանքէն ներս կուտակելով ծառայական ողջունելի վաստակ մը: Ի շարս այլոց, դոկտ. Փիրումեան երկար տարիներ մաս կազմած է Մ. Նահանգներու Արեւմտեան Թեմի Ազգ. Վարչութեան, Ուսումնական խորհուրդի կազմերուն, Ազգ. Առաջնորդարանի օտար դպրոցներ յաճախող հայ աշակերտներուն տարբեր հարցերով զբաղող Յանձնախումբին եւ հայկական վարժարաններու հայրենաւանդ միութեան (հայոց պատմութիւն, հայերէն լեզու...) դասագիրքերու պատրաստման Յանձնախումբին: Ներկայիս դարձեալ անդամ է այս վերջնոյն եւ դասախօս՝ UCLA-ի մէջ:

Դոկտ. Ռ. Փիրումեան հեղինակն է 1993ին լոյս տեսած «Աղետին Ազդեցութիւնը Գրականութեան վրայ» (անգլերէն լեզուով) խորագրեալ ուսումնասիրութեան, ինչպէս նաեւ «Դայ Դատ» դասագիրքերու շարքին: Դոկտ. Փիրումեանի Դամասկոս գտնուելուն բարեպատեհ առիթէն օգտուելով՝ հետը ունեցանք ստորեւ տրուած օգտաշատ հարցազրոյցը, որ կրնայ լոյս սփռել ողջ հայութիւնը շահագրգռող մեթօքեայ կարգ մը հարցերու վրայ:

Դոկտ. Ազգեան

2-Դայ ժողովուրդի արդարացի պահանջատիրութեան ծանապարհին արդէն ծանօթ անուն էք ցեղասպանութեան գրականութեան բնագաւառէն ներս ձեր ունեցած ողջունելի աշխատանքներով. կը խնդրենք այստեղ ներկայացնել 1993ին լոյս տեսած եւ «Աղետին Ազդեցութիւնը Գրականութեան վրայ» («Literary Responses To Catastrophe») խորագրեալ ձեր ուսումնասիրութիւնը:

Պ.2-«Literary Responses To Catastrophe» խորագիրը կրող աշխատութիւնն հրատարակուեց Լոս Անճելըսի Բալիֆորնիոյ Դամալսարանի (UCLA) Միջին Արեւելեան ուսումնասիրութեան Կոն Գրունըբաւ Կենտրոնի Դովանաւորութեամբ, Scholars' Press Դրատարակչական տան կողմից, 1993ի Յոկտեմբերին: Այս աշխատութիւնը, որ իրականութեան մէջ դոքտորական աւարտածան է, ի հարկէ որոշ փոփոխութիւններով, արդիւնքն է ցեղասպանութեան գրականութեան մէջ կատարած չորս տարիների յարատեւ ուսումնասիրութեան, ու մարմնաւորում է պայքարս՝ ակադեմական մակարդակի վրայ..., մակարդակ՝ որին մեծ հաւատք եմ ընծայում: Աշխատութիւնն մարմնաւորում է անարդարութեան ու աշխարհի մեղսակից լռութեան դէմ տարած իմ պայքարը, մարմնաւորում է այդ անմարդկային ոճիրին զոհուած իմ ժողովրդի արձակած ճիւղ:

Յեղասպանութեան ազդեցութիւնը գրականութեան վրայ, եւ այդ ծամբով նաեւ հայ մարդու հաւաքական հոգեբանութեան վրայ, դատել կարողանալու համար հայ գեղարուեստական գրականութեան աշխարհը մտայ: Ահռելի տեսարանների յաճախանքի մէջ բռնուած ու իմ ժողովրդի տառապանքի, արիւնքի ու արցունքի ճնշումի տակ կըսեմ, փորձեցի խեղդել զգացումներս ու սառը դառնել, փորձեցի պահել գիտական հեռաւորութիւնս: Դեմք առաջին ընթերցումներս ինձ ցոյց տուին, որ սերտածս գրականագիտական մեթոդաբանութիւններից եւ ո՛չ մէկը չպիտի կարողանայ ինձ օգնել Աղետի ահագնութիւնը չափելու: Մեթոդաբանութեան փնտռութիւնը, ծանօթացայ ո՛չ միայն ողջակիզման գրականութեան ուսումնասիրութիւններին, այլ նաեւ

նրա գեղարուեստական պատմութեանը, ինձնուր տոկոսով թարգմանուած անգլերէնի: Ու ցաւ զգացի մտածելով, թէ մենք որքան յետ ենք մնացել մեր ցեղասպանութեան գրականութիւնը աշխարհին ծանօթացնելու մէջ. եթէ օտար գիտնականը փորձի ուսումնասիրել Դայոց Յեղասպանութեան գեղարուեստական գրականութիւնը, ի՞նչ պիտի կարդայ. քանի՞ թարգմանուած կտորներ կան: Ի հարկէ, իմ նպատակը պատմագրութիւնն ու փաստագրական ուսումնասիրութիւնները չեն, որոնց մասին բարեբախտաբար վերջերս տարբեր լեզուներով լուրջ աշխատութիւններ կան. նպատակս գեղարուեստական գրականութիւնն է, ուր աղետը առկայ է... կարիք չկայ նրա իրողութիւնը ապացուցելու. աղետը առկայ է իբրեւ վերջ եւ սկիզբ, իբրեւ մեկնակէտ, իբրեւ աղբիւր մի անբացատրելի ցաւի ու վերապրող մի ժողովրդի հաւաքական մտայնութեան ու աշխարհընկալումի:

Ողջակիզման գրականութիւնը ինձ համար մի տեսակ արժեքաւոր դարձաւ, եւ որքան խորացայ, այնքան աւելի գտայ համեմատութեան եզրեր՝ զուգահեռներ ու հակադրութիւններ: Այստեղ, դարձեալ, չեմ խօսում պատմական իրողութիւնների, ընկերային, տնտեսական ու քաղաքական ազդակների համեմատական ուսումնասիրութեան մասին, որի շուրջ եւս համաշխարհային ծանաչում գտած լուրջ աշխատութիւններ կան այսօր: Նպատակս աղետին հակադրութիւնը, աղետը ըմբռնելու եւ այն մեկնաբանելու հաւաքական ճիգն է՝ հալածանք, կոտորած ու տեղահանութիւն ապրած երկու ժողովուրդների:

Յեղասպանութեան գրական ազդումների ուսումնասիրութիւնն ինձ առաջնորդեց ծանաչելու հոգեբանական երկու մակարդակ. այդ ազդումները ձեւաւորող ազդակների երկու խմբաւորում: Նախ՝ բնագրայինը այսինքն՝ համակարգը այն ազդումների, որ հաւաքական իմ աղետի դէմ յանդիման եկած մարդ էակը կը ցուցաբերի: Միւս մակարդակը աւելի բարդ է՝ տըւեալ ժողովրդի դարերից եկած ազգային յատկանիշներով պայմանաւորուած. ուզում եմ ասել, թէ ամէն անհատ կամ հաւաքականութիւն, երբ փորձում է իր մէկ աղիտալի փորձառութեան հակադրել կամ այդ աղետը ըմբռնել, նրա ենթագիտակցութեան մէջ առկայ է ամբողջ յարացոյցը պատմական աղետների մեկնաբանութեանց, որ առաջադրում է մեկնաբանութիւնը նոր աղետի. իսկ այդ մեկնաբանութիւնները հիմնւած են տուեալ անհատի կամ հաւաքականութեան ազգային յատկանիշների վրայ. կրօն, հաւատամք, մշակոյթ, անցողիկներ, աշխարհագրական դիրք, եւ այլն: Այս նախադրեալով, ուրեմն, աշխատութեանս առաջին մասը ընդգրկում է հայ... գրական ազդումները պատմական աղետներին: Փորձում եմ գծել յարացոյցն այն ազդումների, աղետը ըմբռնելու ու այդ վերապրելու համար կատարուած մեկնաբանութիւնների: Փորձում եմ մատնանշել, թէ երբ են հնից եկած այդ մեկնաբանութիւնները օգնում ժամանակակից աղետը հասկնալու, այսինքն՝ ազդումների յարացոյցը շարունակելու է անփոփոխ, եւ երբ են դրանք անբաւարար աղետի ահագնութեան առջեւ, այսինքն՝ յարացոյցը հատուում է եւ նոր միջոցներ են պէտք, նոր մեկնաբանութիւն՝ ժամանակակից աղետը ըմբռնելու համար: Երկրորդ մասը Յեղասպանութեան եւ Ողջակիզման ազդումներն են՝ անցեալի փորձաքարին զարմանած ու երկու ժողովուրդների աղետներով ի պատմութեան այդ գագաթնակէտաւորների զոհերի ու վերապրողների ճիգը՝ իմաստ տալու մարդկութեան երեւակայութեան սահմաններից դուրս գտնուող այդ ցաւին ու տառապանքին:

Աշխատասիրութեանս առաքելութիւնն է գեղարուեստական գրականութեան ծամբով աշխարհին ծանաչել տալ հայոց Յեղասպանութիւնը. իսկ պատգամս իմ ժողովրդին, Յեղասպանութիւնը վերապրող հայ սերունդներին, խտացուած է գրքիս նախադիր էջում, Աւետիս Ահարոնեանի «Կոյր Աշուղ»-ից մեքբերուած երկու տողի մէջ. «Այսքան արիւն թէ ձեզ ներեն մեր որդիք թող ողջ աշխարհի հային կարդայ նախատիմը...»:

3-Դիւսիսային Ամերիկայի Արեւմտեան Թեմի Ազգ. Առաջնորդարանի հովանաւորութեամբ 1993ին, 1994ին եւ 1995ին յաջորդաբար հրատարակուեցան ձեր հեղինակած «Դայ Դատ» դասագիրքերու գեղատիպ շարքը՝ հայկական երկրորդական վարժարաններու Ժ., ԺԱ., ԺԲ. դասարաններու ուսանողութեանց համար. սոյն դասագիրքերու պատրաստութեան ընթացքին ի՞նչ ուղեգիծ որդեգրած էք եւ պատմական ի՞նչ ժամանակաշրջաններ ընդգրկած են:

Պ.3-Տարիներ առաջ արդէն, տեղիս Դայ Դատի Յանձնախմբի ուսումնասիրութիւնները ցոյց էին տուել, որ մեր ազգային վարժարանների երկրորդական բարձր դասարաններում պէտք է պարապել Դայ Դատ՝ աշակերտներին հաղորդ դարձնելու մեր ազատագրական պայքարի պատմութեան, Դայ Դատի արդար լուծման ծիրում տարուած պայքարին եւ ներկայումս տարուող աշխատանքներին: Որպէս Դայ Դատի յանձնախմբի անդամ եւ Դայ Դատի աշխատանքներին գործօն մասնակից, կամաւոր ստանձնեցի Ֆերահեան Ազգային Վարժարանի 10-12 դասարանների Դայ Դատի դասաւանդութիւնը: Դասագրքեր չկային, եւ ես պարտաւոր էի դրսից նիւթեր մատակարարել: Դասաւանդման այդ փորձառութիւնս էր, որ ինձ մղեց աշխատանքի Դայ Դատի դասագիրք կազմելու:

«Դայ Դատ 10»-ի պատրաստութիւնը սկսեց Դայ Դատի Յանձնախմբի հրաւիրած յանձնախմբով, որի միջոցով պատրաստուեց մի քանի յօդուածներ: Խմբային աշխատանքը ունեցաւ իր դժուարութիւնները, եւ աշխատանքը իր լրումին հասցնելու համար ես յանձն առի պատասխանատու խմբագրի պարտականութիւնը եւ կազմեցի դասագիրքը, որ տպագրուեց 1990ին Արեւմտեան Ամերիկայի Կիլիկիոյ Թեմի Ազգային Առաջնորդարանի կողմից: Դասագիրքը ընդգրկում է 17րդ դարից սկսած հայոց ազատագրական պայքարի պատմութիւնը, նկարագրում ու վերլուծում է հայ ժողովրդի քաղաքական, ընկերային եւ գրական զարթոնքը՝ իր բոլոր երեւոյթներով եւ հետեւանքներով, ազգային երեք կուսակցութիւնների ծնունդը գաղափարաբանութիւնն ու գործելակերպը, տարուած ազատագրական, ֆեդայական պայքարը, մինչեւ Առաջին Դամաշխարհային Պատերազմի նախօրեակ:

«Դայ Դատ 11» եւ «Դայ Դատ 12»-ը ամբողջովին իմ հեղինակութիւնն են եւ հետեւում են արտաքին մեթոդաբանութեան եւ միտաբանութեան: Դասագրքերը, ի հարկէ, գրուած են արեւմտահայերէնով, գունաւոր են ու պատկերազարդ. դասագրքերին ընկերանում են վարժութեան տետրակ եւ ուսուցչի ուղեցոյց: Առաջարկուած վարժութիւնները ի մտի ունեն ո՛չ միայն կրկնութեան միջոցով դասը սերտել տալու, այլ դրանք միջոց են ծառայում աշակերտի վերլուծական մտքի զարգացման եւ նրա մտահորիզոնի ընդլայնմանը: «Դայ Դատ 11»-ը ընդգրկում է 1914-ից 1921 կարճ բայց կարեւոր ժամանակաշրջանը: Դայոց Յեղասպանութիւնը զբաղեցնում է իննգ զլուսն եւ քննարկման է ենթարկում միջազգային

ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

(Սկիզբ էջ 7)

իրադարձությունների շրջագծի մեջ. շեշտում է ինքնապաշտպանությունը, արդարահատույց արարքները եւ շարունակուող պայքարը- եւ՛ քաղաքական եւ՛ զինեալ- Յայոց Ցեղասպանութեան համաշխարհային ճանաչման եւ հատուցման համար: Վերլուծման են ենթարկում նաեւ ցեղասպանութեան հետեւանքները հայ մարդու նկարագրի, մտայնութեան եւ հաւաքական հոգեբանութեան վրայ: Յաջորդ գլուխները Յայաստանի հանրապետութեան ծնունդն ու զարգացումն են նկարագրում, ապա խորհրդայնացումը, Լեռնահայաստանի պայքարը, Փետրուարեան ապստամբությունը եւ ի վերջոյ վերախորհրդայնացումն ու հայկական հողերը բաժնող թուրքեւմուս համաձայնագրերը:

«Յայ Դատ 12»-ի մէջ զուգահեռօրէն գնում է պատմութիւնը Խորհրդային Յայաստանի եւ Սփիւռքի՝ շեշտը դնելով հայ ժողովրդի ազատութեան ծրագրումի, տարբեր միջավայրերում կրած նրա նկարագրի, մտայնութեան ու աշխարհընկալման փոփոխութիւնների վրայ: Վերլուծման է ենթարկում միջազգային շրջանակներում տարուած Յայ Դատի պայքարը իր քաղաքական, դիւանագիտական եւ զինեալ դրսեւորումներով: Դարաբաղեան շարժման նուիրուած գլուխով միացւում է Յայաստան- Սփիւռք պատմութիւնը. քննարկման են ենթարկում Յայաստանի եւ Արցախի անկախ հանրապետութիւնների ծնունդը եւ իրադարձութիւնները մինչեւ 1994ի Յունիս: Այս դասագիրքը պատճենահանուած օրինակներով գործածութեան դրուեց 1994ին: Աւարտուած աշխատութիւնը սպասում է հրատարակութեան:

Աւելացնեն, որ Յայ Դատի դասագրքերը հայոց պատմութեան դա-

սագրքեր չեն: Նրանց մէջ տրուած են պատմական տուեալներ, քաղաքական, ընկերային եւ տնտեսական գործօնների վերլուծութիւն, այսինքն՝ այն ինչ որ քննական պատմութեան դասագիրքը պիտի պարունակի. բայց այս բոլորը ելակետ են միայն, միջոց՝ հայ ժողովրդի չլուծուած դատը, մեր պահանջատիրութիւնը աշակերտի մտահորիզոնը կիզակենտրոնը դարձնելու համար: Յայ դատը տրուած է ո՛չ իբրեւ պարզ դասանիւթ այլ իբրեւ ոգի, իբրեւ գիտակցութիւն ու մղում աշակերտին դէպի պայքար առաջնորդելու. այդու, շատ անգամ խախտուած է պատմական դէպքերի ժամանակագրական կարգը թէ՛ յետ ու առաջ ցատկումներով եւ թէ՛ մանաւանդ, դէպքը կամ երեւոյթը աշակերտի առօրեային կապելու միտումով: Դասագրքերում տեղադրուած են յաւելումներ՝ յաւելեալ ընթերցանութեան (կամ աղբիւրների) ցանկերով եւ կենդանի աշխատանքի, աշակերտին յարմար ծրագիրների ու Յայ Դատի գործունէութեան առաջադրանքներով:

4-Յանուր հայութեան համար վճռորոշ այս օրերուն, կարելի է՞ նոր սերունդին ազգային պատկանելիութեան յիշողութենէն ջնջել Յայկական Ցեղասպանութիւնը.... ուրիշ խօսքով, կարելի է՞ լռեցնել Անլռելի Չանգակատունը...:

Պ.4-Այս հարցումի պատասխանը դուք արդէն առաջադրում էք ձեր հարցումի ձեւակերպումով: Եւ բնական է, եթէ չհաւատալինք, թէ հնարաւոր չէ նոր սերունդի յիշողութիւնից ջնջել յիշատակը Յայոց ցեղասպանութեան, պայքարը անիմաստ կը լինէր: Այո՛, հայ նոր սերունդը, հակառակ որոշ կարծիքների, հենց դպրոցական տարիքից պիտի սովորի մեր պատմութեան այս արիւ-

նալի էջը. բայց այդ փոխանցումը պիտի կատարուի ո՛չ թէ մանուկին կամ պատանուն տխրութեամբ համակելու եւ նրան սուգ ու արցունքի մղելու միտումով. ո՛չ թէ արիւնալի տեսարաններով նրա մատղաշ երեւակայութիւնը մթագնելու համար: Նոր սերունդը պիտի գիտակցի մեր ժողովրդի դէմ կատարուած հսկայ անարդարութիւնը, որի դիմաց հատուցում չի կատարուել, պիտի ըմբռնի այդ անարդարութիւնը իբրեւ հիմքը մեր պահանջատիրութեան: Յայոց Ցեղասպանութիւնը պիտի դասաւանդուի որպէս մի համամարդկային եւ ո՛չ ազգային չլուծուած թնձուկ, որ մարդկութեան պատմութեան մէջ պիտի մնայ որպէս արատ՝ քանի դեռ ոճրագործը արդարութեան ատենանի առջեւ չի բերուել:

5-Դոկտ. Փիրումեան, ցարդ իրականացած յետ- եղեռնեան Ցեղասպանութեան Գրականութիւնը կրցա՞ծ է նուաճել նպատակադրած թիրախը, իսկ այլապէս ի՞նչ է ձեր տեսակէտը:

Պ.5-Նախ իմ պատկերացումով, այդ թիրախը ճանաչումն է ու ըմբռնումը Յայոց Ցեղասպանութեան՝ իր բոլոր երեսներով եւ մանաւանդ վերապրող սերունդների վրայ թողած իր անդառնալի հոգեբանական կնիքով ու առաջադրած մտայնութեամբ, որ մտայնութիւնն է Սփիւռքի: Ճանաչումն ու ըմբռնումը՝ թէ՛ ներազգային եւ թէ՛ համաշխարհային իմաստով: Այդ թիրախը դեռ չի նուաճուած: Ներազգային մակարդակի վրայ մինչեւ այսօր սփիւռքահայութիւնն է պահել սերնդից սերունդ փոխանցելու պարտաւորութիւնը. այն էլ շատ անգամ փոխանցուածը ո՛չ թէ ըմբռնումն է ցեղասպանութեան, վերը յիշուած իր ամենալայն առումով, այլ զոհի հոգեբանութիւն: Մեր հայրենիքում համայնավար վարչակարգը արգիլել է խօսել անցեալի այդ ցաւոտ պատմութեան մասին. հիմա կարելի պիտի դառնա՞յ: Ինչ վերաբերում է հա-

մաշխարհային մակարդակին, դա պարզ է պատասխանը. աշխարհի լեզուներով է թարգմանուած Յայոց դասպանութեան գրականութիւնը, մատչելի լինի բոլորին. այդ գրականութեան վրայ հիմնուած ո՞ր ֆիլմերն պատրաստուած, որ աշխարհի հաղ դակցական այս նոր միջոցով կատուի ճանաչուծը: Դեռ շատ ճամբայ կ'կտրելիք: Ես յոյս ունեմ, որ մանաւա՛ս սփիւռքահայ նոր սերունդը, այլեւս միջավայրին լաւագոյն ընտելացս անցեալ սերունդներին համակող բս դոյքներից ու դժուարութիւններից ձլ բազատուած եւ, մանաւանդ, իր միջվայրի լեզուին ու մշակութիւն քաջածնօթ, պիտի կարողանայ կատարել ստարածման գործը՝ ուսումնասիրական, թարգմանական, կամ ստեղծգործական աշխատանքով:

6-Դասական վերջին հարցում է Ցեղասպանութեան Գրականութիւնը հարստացնող ապագայի նոր ծրագրեր ունի՞ք:

Պ.6-Ցեղասպանութեան անմիջական եւ ուղղակի ազդեցութեան մակարդակից այն կողմ անցնելով, ուսումնասիրում են վերապրող սերունդների գրական ազդումները աղէտի Ուսումնասիրում են գրականութիւնը աղէտը պատումի միւթ չի, թեմա չաղէտը չի նկարագրում, բայց առկ է իբրեւ անբացատրելի մի ցաւ, մի կրօտ, առկայ է իբրեւ ձուլումի վտան, իբրեւ օտար մշակոյթի ձգողականութիւն, իբրեւ գիտակցուած ձիգ՝ Սփիւքում հայ մնալու, կուլ չգնալու, իբր ազգ յարատեւելու: Ուսումնասիրութեան դաշտը ամերիկահայ գրակսութիւնն է, որ ինքնին, որոշ իւրայաս կութիւններով հանդերձ, մէկ մանրախարին է սփիւռքահայ գրականութեան:

Բաւական հսկայ աշխատանք ունեառջեւս. պիտի յաջողե՞մ, թէ՞ ոչ. չգիտեմ: